

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження Добриніної Ірини Вікторівни

«Індивідуально-психологічні репрезентації

особистістю образу світу майбутнього», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Дисертаційна робота Добриніної Ірини Вікторівни присвячена вивченню індивідуально-психологічних репрезентацій особистістю образу світу майбутнього. Спрямованість дослідження має надзвичайну актуальність, яка визначається, на наш погляд наступними обставинами. По-перше, дослідження індивідуальних уявлень про майбутнє може допомогти в розумінні, як ці уявлення впливають на психічне здоров'я і рішення щодо особистісного розвитку, а розкриття та аналіз таких репрезентацій може бути корисним для вдосконалення програм індивідуального розвитку та кар'єрного планування. По-друге, оскільки майбутнє завжди невизначене і часто супроводжується стресом, дослідження індивідуальних репрезентацій може розкрити, як люди сприймають і адаптуються до невизначеності. Це може бути корисно для розвитку стратегій управління стресом та підвищення резилієнтності. По-третє, розуміння, як індивіди уявляють своє майбутнє, може поліпшити міжособистісну взаємодію та комунікацію, а врахування різниць в індивідуальних перспективах може сприяти покращенню ефективності комунікації та сприяти побудові спільних цінностей. А головне, дослідження індивідуально-психологічних репрезентацій образу світу майбутнього є актуальним і важливим завданням, оскільки це може внести вагомий внесок у покращення якості життя і підвищення стійкості суспільства перед викликами майбутнього.

В дисертації Добриніної І.В. викладено теоретичні засади проблеми, описано стратегію, основні методи та результати емпіричного дослідження. Кожний з розділів містить цікаві теоретичні та емпіричні дані, які представлені відповідно до висунутих завдань і мети дослідження. Слід відзначити

послідовність у організації кожної частини дослідження, структурування етапів роботи, що взаємопов'язані між собою та створюють єдину логічну систему.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі конкретизовані об'єкт і предмет дослідження; мета і завдання відображають логіку теоретичної та емпіричної частин роботи.

Наукова новизна дослідження представлена поглибленням знань психологічної науки на основі розкриття особливостей внутрішньої структури образу світу майбутнього; визначення найважливіших предикторів репрезентацій образу світу та формування Я-концепції на рівні соціально-демографічних чинників, несвідомому та усвідомлюваному рівнях; введення поняття «футуроімажинації», як створення образу світу майбутнього шляхом проєкції власних індивідуально-психологічних якостей на образ майбутнього; запровадження концепту темпорального Я, як латентного шару Я-концепції, в якому, попри на орієнтації на актуальність, створюються оцінки інших часових вимірів, зокрема майбутнього; визначення уявлення про феномен ефекту узгодженості, суть якого полягає у сполученій збалансованості Я-концепції особистості та образу світу її майбутнього; доведення, що здатність індивіда побудувати чітку картину майбутнього та активна спрямованість на перетворення себе та прийдешніх подій реалізуються у вигляді проактивного копінгу; введення поняття «види копінгу у часовій перспективі», яке визначено як взаємодію особистості зі стресом в темпоральному контексті; аргументації, що гармонічні, узгоджені образи світу майбутнього та Я-концепції є підґрунтям для формування ефективного подолання майбутніх стресорів.

Практична значущість дисертації полягає в тому, що проведено психометричний аналіз і стандартизацію інтегральних показників авторських методик, створених на основі семантичного диференціалу: методики оцінки Я-концепції та методики оцінки образу світу майбутнього. Розроблено коефіцієнти розбалансованості для цих методик. Створено версію

опитувальника WOCQ для майбутніх стресових ситуацій. Всі психодіагностичні інструменти підтвердили високу конструктну валідність та надійність за внутрішньою узгодженістю.

Перший розділ дисертації «Теоретичні основи дослідження особливостей репрезентацій особистістю образу світу майбутнього» визначено, що психологічна феноменологія образу майбутнього полягає в тому, що образ майбутнього – це цілісне уявлення особистості про майбутнє, яке знаходиться в свідомості та частково у несвідомому і постійно впливає на поведінку, діяльність, а також її емоційний стан. В образі майбутнього відбувається зіставлення образу реального життя з образом бажаного життя особистості.

В теоретичній частині дисертації заслуговують на увагу декілька моментів, а саме авторкою проведений аналіз сучасних досліджень часової перспективи та копінг-поведінки особистості в контексті репрезентацій образу світу майбутнього дозволив визначити наступне. Зазначено, що сучасні умови для особистості можна охарактеризувати як гострий стрес, а виходячи з того, що копінг є універсальною відповіддю особистості на стрес, вивчення ролі репрезентацій майбутнього у подоланні стресу є важливим аспектом феномену образу світу майбутнього. Проаналізовано емпіричні дослідження щодо вивчення ролі репрезентацій майбутнього у подоланні стресу і показано, що найбільша частка досліджень цього напрямку пов'язує копінг та оптимізм.

Зазначено що інші складові образу світу майбутнього потребують не меншої уваги у даному контексті – як предиктори подолання особистістю стресових ситуацій. Підкреслено, що вивчення образу світу майбутнього особистості вимагає його розгляду не тільки як окремого, хоча й комплексного феномену, а в ширшому контексті, поряд з іншими темпоральними конструктами: минулим та теперішнім, що дало впровадження в актуальне дослідження поняття про часову перспективу, яке одним із важливих понять, що вивчаються на психологічному рівні відображення часу.

У другому розділі «Методологічне обґрунтування та методичне забезпечення дослідження індивідуально- психологічних репрезентацій особистістю образу світу майбутнього» автор викладає ті теоретичні

положення, які будуть перевірятися емпірично, обґрунтовує завдання емпіричного дослідження та створену теоретичну модель формування образу майбутнього особистості. Розкрито та обґрунтовано теоретичні основи, на основі яких запропоновано психодіагностичний інструментарій для вивчення вибірки дослідження та створено авторські методики вивчення Я-концепції особистості та образу майбутнього особистості Психологічний діагностичний інструментарій, який використовує автор, є цілком адекватним для досягнення мети роботи та вирішення її основних завдань. Репрезентативність вибірки дослідження забезпечувалася якісно та кількісно. Це дозволяє дійти висновку про достатній обсяг запроваджених досліджень, що свідчить про наявність вельми ґрунтовної доказової бази фактичних даних в дисертаційній роботі здобувача.

У третьому розділі «Образ світу майбутнього, його феноменологія, предиктори та роль у формуванні копіngu і часової перспективи особистості» встановлено, що створення образу світу майбутнього як сукупності репрезентацій щодо майбутнього проєкують власні індивідуально-психологічні якості на образ власного майбутнього. При чому ця проєкція відбувається на різних рівнях особистості: несвідомого та усвідомленого за участю соціально-демографічних чинників. Такий феномен отримав назву «футуроімажинація» від латинських слів *futurum* – майбутнє та *imago* – образ.

Необхідність створити образ майбутнього апелює, у першу чергу, до актуальних несвідомих тенденцій. Особистісні риси, у свою чергу, виступають як фільтр, вибірково пропускаючи крізь себе актуальні несвідомі потреби, які створюють різноманітні особливості образу майбутнього. Ефекти несвідомого на та свідомого рівнів психіки також є невід’ємними від ефектів різних соціодемографічних чинників. Питання, у якій ступені футуроімажинація пов’язана з Я-концепцією та здатна сприяти вирішенню актуальної ситуації, тим самим приводячи індивіду до необхідного результату, буде розглянуто у наступних підрозділах емпіричної частини

Зазначено, що образ світу майбутнього є виразним, позитивним та благополучним, таким, що здатен принести цілковите вдоволення життям,

забезпечити відчуття глибокої втіхи та радості. Показано, що екзистенційне значення, яке надається власному майбутньому, конструюється у вигляді такого специфічного способу ставлення до майбутнього як мрія. Визначено, що у хаотичній невизначеності образу світу майбутнього виявляється неможливість виділити елементи, побачити деталі. Акцентовано, що індіферентні, неемоційні репрезентації майбутнього виступають захисною реакцією стосовно ймовірності, що позитивні очікування не будуть реалізовані.

Авторкою проведено описовий та структурний аналіз особливостей образу Я та вивчено предиктори його формування. Сутність Я-концепції розкрито у двох аспектах: як ієрархію репрезентацій – так званий «Я – опис» і як взаємовідношення між репрезентаціями – так звану «Я-структуру».

Зазначено, що респонденти оцінюють себе як динамічних, багатограних і складних особистостей, із внутрішніми суперечностями, з бурхливими, нестримними у своєму виявленні почуттями та переживаннями. Досліджені зазначають власне невміння керувати своїми емоційними проявами, яке пов'язане з певним негативним ставленням до свого тіла. Сприйняття себе як сенситивних, емпатійних, альтруїстичних, м'яких та поступливих осіб, пов'язується з відчуттям «жертви», яке стає призмою, через яку особистість сприймає власне «Я» та оцінює життєві перспективи.

Дисертанткою визначено важливість образу світу майбутнього для копінгу і забезпечення індивідуальної часової перспективи. Показано, що позитивне та активне ставлення до майбутнього дає можливість респондентам діяти стосовно майбутніх стресорів шляхом переоцінки ситуації, переведення фокусу уваги з негативних аспектів на позитивні, відходу від її небезпечного впливу. Зазначено, що у якості копінг-ресурсу виступає футуроімажинація надійності, а при активній футуроімажинації пасивні копінг-стратегії відкидаються. Визначено, що для того щоб орієнтація на майбутнє була виразною та реалізовувала цілеспрямованість особистості, необхіднимискладовими образу світу майбутнього виступає чіткість контурів майбутнього та активність зусиль з його відбудови. Виявлено, що здатність індивіда побудувати чітку картину майбутнього та активна спрямованість на

перетворення себе та прийдешніх подій реалізуються у вигляді проактивного копіngu.

Основні результати представлені у 11 публікаціях автора, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях із психології (з яких 3 статті у виданнях включених до переліку, затверджених МОН України, 1 стаття у наукометричному виданні, включеному до міжнародних баз даних, 1 стаття у міжнародному періодичному виданні), 1 публікація з професійної тематики та 5 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані дисертанткою висновки, що відповідають поставленим завданням та становлять певний внесок у розробку теорії та практики психологічної науки.

Акцентуючи увагу на достатньо високому науковому рівні дисертаційної роботи Добриніної Ірини Вікторівни як в теоретичному, так і практичному аспектах, слід виділити *окремі зауваження та висловити деякі побажання*:

1. У другому розділі І. В. Добриніна представляє авторські методики дослідження (стор.78, 82). Питання до розуміння автором та респондентами концептів «Образ світу майбутнього» та «Я-концепція». Чи не виникали в ході психосемантичного дослідження розбіжності в сприйнятті досліджуваними цих категорій, наприклад, пов'язані із статтю, які могли би вплинути на подальші узагальнення.

2. Авторка вводить поняття «розбалансованості» та «узгодженості» уявлень відповідно про власне Я та про образ світу майбутнього (стор. 91, 144, 169, 170, 171), як чинники стратегій подолання стресу. Для подальшого дослідження бажано розглянути, як можуть бути оптимізовані програми психологічної підтримки осіб з такою дисгармонією.

3. Робота містить орфографічні та граматичні помилки, деякі граматичні конструкції є не дуже вдалимими для сприйняття тексту. Також робота переобтяжена статистично-математичною термінологією.

Проте висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну високу оцінку дисертацій, яка є зразком ретельного, змістового і добре проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки становлять вагомий

теоретичну цінність. Слід наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні теоретичних засад роботи, оригінальності та винахідливості у розроблені поставлених завдань.

Дисертаційна робота Добриніна Ірина Вікторівна «Індивідуально-психологічні репрезентації особистістю образу світу майбутнього» є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених досліджень відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України ««Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія у галузі знань «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Херсонський державний
університет МОН України

Наталія ТАВРОВЕЦЬКА

Підпис Н.І. Тавровецької підтверджую
Начальниця віділу кадрів
25.12.2023

